

МЕХАНИКА СЛИЧНОГ И НОВА РЕЛЕВАНТНОСТ

(Саша Ћирић: *Нови људи (између реџиро ујџојје и неоисџоријске фарсе)*,
Културни центар Новог Сада, Нови Сад, 2020)

Нема пуно разлога да храбро хетерогена књижевна студија Саше Ћирића подсети на једно крајње апартно, критичкотеоријски још нерастумачено прозно дело, али хајде да се ипак не одупрем пословичном искушењу успостављања минималних сличности. Зборник књижевних есеја, критика и интерпретација Саше Ћирића, с одлично одабраним, блокбастер насловом *Нови људи*, подсетио ме је на роман *Johann's 501* Мирјане Новаковић из 2005. Подсетио по минималној, али занимљивој мери сличности.

Као што Ханс Фалада, Михаил Себастијан, Макис Цитас, Алек Попов, Клаудиу Флоријан, Мишел Уелбек, Мелинда Нађ-Абоњи, Даша Дрндић, Саша Станишић, Виктор Пељевин или Владимир Сорокин јесу већ етаблирани писци у својим матичним контекстима, они су на овдашњем хоризонту већином нова вест, неретко и непримећен гост или сустанар: то су имена нове релевантности. И роман Мирјане Новаковић, који води у пресложену стварност једног будућег Београда, и студија *Нови људи*, која преслагује старију и новију књижевну прошлост, почињу низањем важних појмова, што није довољно за поређење, чак ни кад су предочени појмови раслојени и асоцијативни. У случају романа *Johann's 501* Мирјане Новаковић, у питању је речник са 39 непознатих речи; непознатих, односно древних, а свака је транспарентно повезана са старогрчким кореном и етимологијом, отварајући много широкопојасних значења. Речник непознатих израза лоциран на почетку књиге уместо на њеном крају не треба само да усмери читање, баш као што ни увод у књигу *Нови људи* не жели да се разграна у осам појмова само зарад грађења путоказа за комотног читаоца: и Саша Ћирић и Мирјана Новаковић желе да нам покажу светове који не настају из аморфне масе или нереда, већ из једног претходног реда – можда узалудног и урнебесног, можда оптерећујућег, али свакако дефинисаног – из реда који се мора расформирати. Док се у другом роману М. Новаковић речник кључних појмова поставља као оријентир који опомиње да древне етимологије лако постану путоказ за фракцијске онџолошке сукобе у пројектованој будућности, у књизи Саше Ћирића ће интерес *еџисџемолошких* фракцијских повезивања бити наговештен као читалачка мотивација новијих доба. Повезивања различитих поетичких и идеолошких фракција опасују ову бедекер-студију, која ће сасвим сигурно у наредним годинама освојити култни статус *скровиџе џоџајмљивачнице* цитата, дефиниција и опаски за каквом се жуди кад се пише у минут и на метар.

Нови људи се у свом уводу гранају у поменутих осам појмова, синтагми, асоцијација или натукница: те кључне речи и изрази су, између осталих, „феномени“, „Балкан“, „тридесете“, „митомахија“, „повратак у Еден“, „hommage“. Саша Ћирић је, судећи по овим

читалачким хиперлинковима, само привидно спреман да анатомизује и рашчлани своју књигу. Увод није инструкција за употребу, већ изјава о намерама: аутор објављује да ће се књига пред нама бавити књижевним интерпретацијама не само у оквирима Балкана, него и на примерима статусно и географски нешто удаљенијих писаца; објављује да ће се посветити питањима идентитета (националног, групног и индивидуалног), односа према другом, историјског ревизионизма (новог погледа на колективну прошлост) или условно уобличеним „књижевно-историјским“ појавама какве су савремена егзилантска, експериментална и дистопијска проза. Аутор нас одмах упознаје са премисом да није само посткомунистичко транзиционо искуство оно што везује балканска друштва, већ ту везу стварају и дилеме идентитетског самоодређења у условима ограниченог и често само привидног плурализма. Ћирић потцртава да се идентитетом морамо бавити и из перспективе слабљења идеолошке парадигме о крају историје и јачања ауторитарних популизама; он нам такође наговештава и кретање магистралама публицистичких књига, научних студија и мемоаристике, уприличивши и културолошко читање у ком се паралелно посматрају литерарно писмо и евокација биографског искуства.

Критичко-интерпретативна студија пред нама само је на први поглед мозаична: мозаик би захтевао уклапање оних елемената који могу да допринесу креирању визуелне хармоније, међутим, *Нови људи* производе сличности из неуклопивих елемената, водећи нас ка неочекиваним паралелизмима који су корисни и лековити чак и кад нарушавају логику склада. У извесном смислу ова Ћирићева књига барата похвалном амбицијом да подигне скеле које би, гвоздено неумољиво а опет нешалантно као паучина, премрежиле корпус модерне књижевности и предочиле га као грађевински комплекс који се може надзиђивати и проширивати, али ниједна реновација не може бити обавезујућа, изазовна а ни приоритетна колико *чишћење фасаде* – колико, дакле, откривање лика нечег што је некада било видљиво и нешто значило, а данас је запуштено или напуштено.

Нови људи нуде савршен концепцијски изазов читаоцима, јер се чини да нема процењивача који би постјугословенске, космополитске, компаратистичке, културолошке и етнопсихолошке низове предочене у овој књизи икада уобручио у систем. Ова књига стога надраста сваку до сада виђену концепцију збирке књижевнотеоријских наратива јер у њој нема простог низања ни збирања – њу као композициона заповест воде спирале указивања на специфичности разлика, а те се разлике могу удружити у новоустановљене сличности. Четврти део *Нових људи* налаже да се напише компаративна историја како регионалне, тако и балканске књижевности у настајању: увод је и зато проглас, провокација и постулат који нас покреће и инспирише.

Писци о којима Ћирић пише обавезују на канонизацију: она није присутна само као искушење да озаконимо наклоности, не постоји чак ни као дужност према појединачним опусима, већ је, макар у овом контексту, канонизација једна посве племенита врста стваралачке сујете, односно амбиције да се уведе закономерност у систем који је далеко и од мере и од закона. Амбиција канонизације ће, као и канонизација амбиције, мотивисати Ћирића да истражује не само књижевну прозу већ и нефикционалне текстове, те ће и жанровска крвна слика истраживачког корпуса понудити широк распон референтних вредности.

Поглавље „Високе пећи балканских идентитета“ – које ће, из разлога илустративне економије и очајања пред бескрајем изазова у овој књизи, бити једини узорак који ова књижевна критика (тек донекле) раскрива – почиње анализом романа *Туђинац* чији је аутор турски писац, публициста и политичар Јакуб Кадри Караосманоглу; први пут је преведен 1954, па поново 2016. Објављен десет година пре свог фактичког именњака, Камијевог *Странца*, и шест година пре Сартрове *Мучнине*, *Туђинац* (1932) је саздан у облику дневника једног интелектуалца, бившег официра, инвалида из Првог светског рата, Ахмета Џелала, који је изгубио десну руку у бици на Галипољу. Иако по образовању западњак, протагониста је, указује Ћирић, противник Запада „политички и војно, али у натрухама и шпенглеровски: против духа Запада“. Дошавши у неименовано анадолско село, Ахмет схвата да је постао странац свом народу јер су његови принципи другачији, те увиђа да је остао „попут капљице маслиновог уља у чанку пуном воде“. Звучало би ово поређење патетично да нас Ћирић наставком цитата не упозорава на, како каже, за овог аутора редак сатирички екскурс: „Нити се стапам, нити се могу спустити на дно. Изгледа да нас због тога називају кремом друштва.“

Саша Ћирић врло озбиљно и из васпитних разлога безобзирно приступа анализама генерацијске и историјске разлике у перцепцији света, и када нагласак ставља на положај жена или мањина он је истовремено аналитичан и сатиричан, судећи бар по селекцији цитата из *Туђинца* у којима се жена као врста представља на следећи начин: „Трансформишући се из дивље мачке у отровну змију, уз смијех почиње потпуно гола пливати у једном бесконачном мору зла до чије судбине наша памет не може допријети.“ Насупрот овој слици, која се тако лепо уклапа у стереотипне карактеризације са којима се гинокритика до исцрпљености разрачунавала, идеал жене за наратора Ахмеда била би она која не сме да говори, већ само „да се често смије и да пушта усклике којима испољава своје чуђење, гњев, инат и кокетерију“.

„Виђу милине за једну ‘обожавану’ младу: да буде као дечја лутка или недорасло дете (да је муж купа и облачи), да ћути као заливена, да буде тек нека врста *squeaky toy* – да पिштањем ‘озвучи’ и материјализује своје емоције“, коментарише Ћирић, додајући још низ ироничних опаски на рачун представљања жена у *Туђинцу*, опаски какве је нараторова отворда наивност, која прорачунато пристаје на диктатуру патријархата, више него заслужила. Због оваквих повремених распакивања ироније и духовитости *Нови људи* су вредни помног читања, јер ће нас у више наврата подсетити на обавезу критичара да подлегну изазову нешто јеткијег коментарисања – не зато да би демонстрирали колико су духовити, већ зато да би том јеткошћу немоћне и онемогућене макар симболично заштитили од дискурса једног тоталитаризујућег времена. Драма изолованог интелектуалца, каква је приказана у *Туђинцу*, очигледно не може да не укаже на идеолошку и културну перспективу која је поробљивачка. Или, нешто блаже: „Караосманоглу је написао политички роман ‘са мисијом’, али тако да пружа могућност да се може читати као индивидуална повест смештена у турбулентна времена.“

У истој епохи кад и Караосманоглуов *Туђинац* настао је роман *Већ две хиљаде година...* Михаила Себастијана, роман о антисемитизму у Румунији, али и о патолошком хедонизму патње, роман у ком наратор „јеврејство дефинише доминантно критички“,

помињући „укус за катастрофу“ и „склоност ка болу“, „јеврејски укус за самоћу, чежња да будеш сам са собом као камен“, потребу да усклади јеврејске и румунске вредности, да оствари хибридни идентитет. Ћирић ће поднасловом „И над странцем има странац“ илустровати тезу да се страност може нивелисати, зависно од тога да ли је производ субјективног доживљаја, културолошког статуса, политичког концепта или идентитета, чак и зависно од тога да ли се конципирани наратори обраћају савременицима или будућности. Код Себастијана, указује Ћирић, као и у роману Караосманоглуа, еротика је „потиснуто наличје идеологије“, жене су тек скициране и скрајнуте чак и ако су индивидуализоване. Писан у последњој години постојања Вајмарске републике, роман Ханса Фаладе *Мали човече, штиа сага?* који предочава друштвену и политичку ситуацију у Немачкој између два светска рата, тачније у време непосредно пре Хитлеровог доласка на власт, за Ћирића ће бити и пролетерски и друштвени роман који ликове детаљније обликује макар само тако што им приписује бизарне склоности, „као да Фалада пише сценарио за савремене кабловске ситкоме“.

Саша се Ћирић неће изгубити у лавиринту узалудне борбе за релевантност књижевне поруке, јер препознаје елементе алегорије, али и марионетску природу улога које протагонисти Фаладе, Себастијана и Караосманоглуа играју у политичком и интимном контексту. Осветлиће их у њиховом амбивалентном односу према држави, вери и нацији, замрзнути у паду у какав други мутни вир литерарних и историјских алузија, представиће их у загрљају економске кризе, кризе идентитета и верског или пак националног жара. Условне домовине ових јунака разапете су између верских диспута, свеопште кризе смисла и етничких сукоба. Предмети рефлексije аутора, наратора и јунака лако се стапају у алегорични трактат о аутентичним напетостима између секуларизма и фанатизма, између либерализма и традиционализма, између прозападњаштва и теоцентричности. Чини се да негде анализирани романи губе на снази, не само због уграђивања литерарних мотива у темеље политичке алегорије, већ и због споменуте шаблонске карактеризације, а све ће то Саша Ћирић нотирати, упоредити, узглобити у дијагностичку слику: сувише се често у модерној књижевности, нарочито оној која долази из малих језика, стиче утисак да је писцу било важније креирати палету политичких опредељења и идеолошких отклона него парадигму својстава. „*Већ две хиљаде година...* као роман пати од инкохеренције и неразвијености фабуле, колико и од овлашних портрета и нефункционалних ликова“, указује Ћирић, али чак и кад је роман такав, он је „*психолошки* роман епохе“, роман у ком појединац конструише свој идентитет који је усмерен против образаца друштвене принуде колико и против постулата природе. Понегде је решење клаустрофобична бајколикост, коју ипак само ретки писци успеју да досегну.

„Вратимо се патњи (на радост Фјодора Михаиловича)“, како би то рекао Саша Ћирић у анализи Себастијановог романа, једног од тих имена нов(остечен)е релевантности, сигнализирајући враголасто потребу за редом, у књижевности и шире, сигнализирајући и шта је судбина тумача. Књижевне интерпретације су и саме наратије које ваља да поштују ред: без реда нема ни природе, без природе нема ни текста, а без текста не постоји ни етичка механика која уобручава тражења неког новог реда, и поставља мизансцен за трежњење над новонасталим несавршенствима.